

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده ادبیات
گروه ادبیات فارسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

فهرست آیات و استخراج منابع احادیث و شرح اعلام و اساطیر
«شرح شطحیات» روزبهان بقلی

استاد راهنما:
دکتر سید حمید طبیبیان

استاد مشاور:
دکتر شهره انصاری

پژوهشگر:
حمزه زاهدی

شریور ماه ۱۳۹۰

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده ادبیات

هیأت داوران در تاریخ / /

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی آقای حمزه زاهدی

تحت عنوان

فهرست آیات و استخراج منابع احادیث و شرح اعلام و اساطیر

«شرح شطحیات» روزبهان بقلی

را بررسی کردند و پایان نامه با درجه به تصویب نهایی رسید.

امضا ۱. استاد راهنمای پایان نامه دکتر سید حمید طبیبیان با مرتبه علمی استاد

امضا ۲. استاد مشاور پایان نامه دکتر شهره انصاری با مرتبه علمی استادیار

امضا ۴. استاد داور خارج گروه دکتر با مرتبه علمی

امضای مدیر گروه

با سپاس از:

همسر مهربانم که صبورانه صبوری کرد.

تقدیم به:

کامل ترین انسان کامل
که بی صبرانه وجودش را منتظریم.

چکیده پایان‌نامه و رساله تحصیلی

- موضوع پایان‌نامه و رساله تحصیلی: فهرست آیات و استخراج منابع احادیث و شرح اعلام و اساطیر «شرح شطحیات» روزبهان بقلی
  - استاد راهنما: دکتر سید حمید طبیبیان
  - چکیده پایان‌نامه / رساله تحصیلی (آقای حمزه زاهدی) دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته (زبان و ادبیات فارسی) نیمسال (اول) سال تحصیلی (۱۳۸۷ - ۱۳۸۸)
  - زبان اصلی مدرک (فارسی)
  - کلید واژه‌ها (keyword): (واژگان مهم و کلیدی که باید منطبق با موضوع پایان‌نامه و رساله باشد).
واژه‌های فارسی: شرح شطحیات، روزبهان بقلی، آیات، احادیث، اعلام، اساطیر
- واژه‌های انگلیسی: **Sharh e Shathiyat, Roozbahan Baghli, verses, Tradition, nams, alusions**
- چکیده مدرک: (متن چکیده حداقل ۳۰۰ حداکثر ۵۰۰ کلمه باشد)

از آنجا که بسیاری از آراء مهم صوفیان در قالب سخنانی موسوم به «سطح» بیان شده است، کتاب «شرح شطحیات» روزبهان بقلی که به شرح این سخنان شورانگیز و رمزی صوفیان پرداخته، از ارزش و اهمیت خاصی در این حوزه برخوردار است، به‌ویژه که اثر یاد شده کامل‌ترین تألیف در باب شرح شطحیات صوفیه است. این کتاب نخستین بار در سال ۱۹۶۶، با تصحیح پروفیسور هانری کوربن به چاپ رسید. کوربن پس از اتمام کار، فهرستی را از نام‌ها و اصطلاحات به کار رفته در متن به پایان کتاب افزود. اما به رغم تلاش فراوان جناب کوربن برای ارائه فهرستی مفید، با اینکه تهیه آن به گفته خود او زحمت زیادی برده است، معایب و نقایص بسیاری نیز دارد. این فهرست که در چاپ فعلی، ۶۶ صفحه است، فاقد هرگونه توضیح بوده، تنها برای یافتن واژگان در صفحات ذکر شده کاربرد دارد. همچنین تمام مدخل‌های موجود در فهرست به‌صورت تفکیک‌نشده در یک جا جمع شده‌اند. از سوی دیگر با توجه به وسعت کاربرد آیات قرآن و احادیث و نیز حجم وسیع شخصیت‌ها و موضوعات اساطیری و همچنین تعداد بسیار مشایخی که روزبهان در این کتاب بدانها اشاره کرده است، تنظیم فهرستی از آیات و احادیث به همراه نشانی آنها و همچنین تهیه فرهنگی توضیحی از اعلام و اساطیر این کتاب امری الزامی می‌نمود. بنابراین در این رساله سعی شد نخست مدخلها بر اساس موضوع از یکدیگر تفکیک شوند و سپس فرهنگی توضیحی از اعلام و اساطیر آن تهیه شود. از سوی دیگر آیات و احادیث به کار رفته در متن نیز استخراج شود و پس از یافتن نشانی آنها، فهرستی جامع از آن ارائه گردد.

در این پژوهش پس از بحث درباره «کلیات» موضوع، «آیات»، «احادیث»، «اعلام» و «اساطیر» را از هم جدا نموده و هر یک را در فصلی سامان داده‌ایم. از این رو، ساختار کلی پژوهش بدین ترتیب است: پیشگفتار، فصل اول: کلیات، فصل دوم: فهرست آیات، فصل سوم: فهرست احادیث، فصل چهارم: فرهنگ توضیحی اعلام، فصل پنجم: فرهنگ توضیحی اساطیر و در پایان نیز فهرست منابع.

- چکیده نویسنده (حمزه زاهدی) تاریخ دفاع و فارغ‌التحصیلی ( )

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱
۱. تعریف مسئله یا بیان مشکل.....	۱
اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش (چرایی پژوهش درباره این موضوع).....	۲
سؤال‌های پژوهش.....	۲
فرضیه‌های پژوهش.....	۳
پیشینه پژوهش.....	۳
جنبه جدید بودن و نوآوری پژوهش.....	۴
روش‌شناسی پژوهش.....	۵
فصل اول: کلیات.....	۹
روزبهران کیست؟.....	۱۰
مبنای فکری روزبهران.....	۱۳
سبک روزبهران.....	۱۶

روزبهان و شطح..... ۱۷.....

شطح در لغت و اصطلاح:..... ۱۷.....

رابطه شطح و سُکر..... ۱۹.....

فصل دوم: فهرست آیات..... ۲۳.....

فصل سوم: فهرست احادیث..... ۱۹۰.....

فهرست اخباری که نشانی آنها یافت نشد..... ۲۷۰.....

فهرست برخی اخبار مشهور درج شده در کتاب «شرح شطحیات» از غیر معصومین (ع)..... ۲۷۶.....

فصل چهارم: فرهنگ توضیحی اعلام..... ۲۷۹.....

آدم..... ۲۷۹.....

آزر..... ۲۸۳.....

ابراهیم..... ۲۸۴.....

ابراهیم بن ادهم..... ۲۸۷.....

ابراهیم اعرج..... ۲۸۸.....

ابن الجوزی (ابوالفرج)..... ۲۸۹.....

ابن حنیف (ابوعبدالله) = استاد عاشقان ← ابن خفیف (ابوعبدالله) = استاد عاشقان..... ۲۸۹.....

ابن خفیف (ابوعبدالله) = استاد عاشقان..... ۲۸۹.....

ابن عباس..... ۲۹۰.....

ابو احمد فلانسی..... ۲۹۱.....

ابوالحسن مزین..... ۲۹۱.....

- ٢٩١..... ابوالحسين بن بنان، نباتى
- ٢٩٢..... ابوالحسين بن هند القرشى بساىى
- ٢٩٢..... ابوالحسين مزىن ← ابوالحسن مزىن
- ٢٩٢..... ابوالخير تىناتى
- ٢٩٣..... ابوالطيب سامرى
- ٢٩٣..... ابوالعباس السىارى
- ٢٩٤..... ابوالعباس بن شرىح
- ٢٩٤..... ابوالغرىب اصفهانى
- ٢٩٥..... ابوالمغىث
- ٢٩٦..... ابوبكر صدىق
- ٢٩٧..... ابوبكر كنانى
- ٢٩٧..... ابوتراب نخشبى
- ٢٩٨..... ابوحسين بن بنان، نباتى ← ابوالحسين بن بنان، نباتى
- ٢٩٨..... ابو حسين بن هند قرشى ← ابوالحسين بن هند القرشى بساىى
- ٢٩٨..... ابو حفص ← عمر بن الخطّاب
- ٢٩٨..... ابو حمزه خراسانى
- ٢٩٨..... ابو حنىفه كوفى
- ٢٩٩..... ابو سعىد بن ابى [/] ابوالخير
- ٣٠٠..... ابوعبدالله بن جلا
- ٣٠١..... ابوعبدالله صبىحى
- ٣٠١..... ابو على دقاق ← دقاق (ابوعلى)
- ٣٠١..... ابوعلى سندی

- ۳۰۲..... ابو عمرو دمشقی
- ۳۰۲..... ابو عمرو زجاجی
- ۳۰۳..... ابو محمد نسّاج
- ۳۰۳..... ابو مزاحم شیرازی
- ۳۰۳..... ابو موسی شاگرد بایزید بسطامی
- ۳۰۴..... ابو هریره
- ۳۰۶..... ابو یحیی شیرازی
- ۳۰۶..... ابو یزید بسطامی
- ۳۰۷..... ابی بکر الواسطی ← واسطی
- ۳۰۸..... احمد حنبل
- ۳۰۹..... ادريس
- ۳۱۱..... اسحق
- ۳۱۲..... اسماعیل
- ۳۱۳..... الیاس
- ۳۱۴..... اویس قرنی
- ۳۱۵..... ایوب
- ۳۱۶..... بلقیس
- ۳۱۶..... بن خفیف (ابوعبدالله) = استاد عاشقان ← ابن خفیف (ابوعبدالله) = استاد عاشقان
- ۳۱۶..... بندار بن حسین
- ۳۱۷..... بُویطی
- ۳۱۸..... بهلول
- ۳۱۸..... بیضاوی ← بیضاوی (ابو سهل)

- بیضاوی (ابو سهل)..... ۳۱۹
- پدر پیغمبران (= ابراهیم ع) ← ابراهیم (ع)..... ۳۱۹
- ثوری (سفیان)..... ۳۱۹
- جابر بن عبدالله..... ۳۲۱
- جعفر الحدّاء (ابو محمد)..... ۳۲۳
- جعفر حدّاء (ابو محمد) ← جعفر الحدّاء (ابو محمد)..... ۳۲۳
- جعفر حدّاء (ابو محمد) ← جعفر الحدّاء (ابو محمد)..... ۳۲۳
- جعفر حدّاء (ابو محمد) ← جعفر الحدّاء (ابو محمد)..... ۳۲۳
- جنید (ابوالقاسم)..... ۳۲۳
- حسن بصری..... ۳۲۴
- حسین بن علی علیه السلام..... ۳۲۵
- حُصری (ابوعبدالله)..... ۳۲۶
- خرّاز ابو سعید..... ۳۲۷
- خرقانی (ابوالحسن)..... ۳۲۸
- خضر (ع)..... ۳۲۹
- خواجۀ شاهدان رّی ← یوسف بن حسین ابویعقوب رازی..... ۳۳۰
- داود (ع)..... ۳۳۰
- دحیة کلبی..... ۳۳۲
- دقاق (ابوعلی)..... ۳۳۳
- دقایق (ابوعلی) ← دقاق (ابوعلی)..... ۳۳۳
- دقیانوس..... ۳۳۳
- ذوالنورین (عثمان) ← عثمان بن عفّان..... ۳۳۴

- ذوالنون مصری..... ۳۳۴
- رحمن یمامه..... ۳۳۶
- رودباری..... ۳۳۶
- رؤیم (ابو محمد)..... ۳۳۷
- زجاجی (ابو عمرو)..... ۳۳۸
- زکریّا..... ۳۳۸
- سامری..... ۳۳۹
- سری سقطی..... ۳۴۱
- سعد معاذ..... ۳۴۱
- سکندر..... ۳۴۱
- سلمان پارسی..... ۳۴۳
- سلمی ابو عبدالرحمان..... ۳۴۵
- سلیمان (ع)..... ۳۴۶
- سمنون محبّ..... ۳۵۰
- سندی (ابوعلی) ← ابوعلی سندی..... ۳۵۱
- سهل بن ابی عبدالله تستری..... ۳۵۱
- شافعی..... ۳۵۱
- شاهد مصر ← یوسف (ع)..... ۳۵۳
- شاهشاهان اهل بیت علی بن ابی طالب (ع) ← علی بن ابی طالب (ع)..... ۳۵۳
- شاه شجاع (ابوالفوارس)..... ۳۵۳
- شبلی..... ۳۵۴
- شطاح اصفهان (= نورباطی) ← نورباطی (ابوعلی) شطاح اصفهان..... ۳۵۴

- شعیب ۳۵۵
- شیث ۳۵۵
- شیخ ابوالحسن مزین ← ابوالحسن مزین ۳۵۶
- شیرازی (ابو مزاحم) ← ابو مزاحم شیرازی ۳۵۶
- شیرازی (ابو یحیی) ← ابو یحیی شیرازی ۳۵۶
- شیرازی (احمد بن ابی العباس) ۳۵۶
- شیرازی (بندار بن الحسن) ← بندار بن حسین ۳۵۷
- صالح(ع) ۳۵۷
- صُبیحی (ابوعبدالله) ← ابوعبدالله صبیحی ۳۵۸
- صدیقہ صدیق زاده (= عاشقہ) ۳۵۸
- طمستانی (ابوبکر) ۳۵۹
- عامر بن قیس [از تابعیان است] ۳۵۹
- عبدالله مبارک ۳۶۰
- عثمان بن عفان ۳۶۱
- عزیر ۳۶۲
- علی اسواری ۳۶۳
- علی بن ابی طالب ۳۶۳
- علی بن سهل اصفهانی ۳۶۸
- علی بن شلوپه اصطخری ۳۶۹
- علی بن محمد دیلمی ۳۶۹
- علی مائنی ۳۷۰
- عمّار ۳۷۰

- ۳۷۱.....عمر بن الخطّاب.....
- ۳۷۲.....عمرو بن عثمان مکی.....
- ۳۷۲.....عوفی.....
- ۳۷۳.....عیسی.....
- ۳۷۷.....غریب = حلاج (حسین منصور) ← ابوالمغیث.....
- ۳۷۸.....غلام خلیل.....
- ۳۷۸.....فاطمه نیشابوریه.....
- ۳۷۹.....فروزانفر.....
- ۳۸۰.....فضیل.....
- ۳۸۱.....قارون.....
- ۳۸۳.....قصاب (محمد بن علی).....
- ۳۸۳.....لیلی.....
- ۳۸۴.....متوکل.....
- ۳۸۵.....محاسبی (حارث).....
- ۳۸۵.....محمد بن احمد.....
- ۳۸۶.....محمد پیغمبر(ص).....
- ۳۹۰.....مسیح(ع) ← عیسی.....
- ۳۹۰.....نمرود.....
- ۳۹۳.....نوح.....
- ۳۹۵.....نورباطی (ابوعلی) شطاح اصفهان.....
- ۳۹۵.....نوری (ابوالحسین).....
- ۳۹۶.....نیشابوری (ابو حفص).....

- نیشاپوری (ابو حفص) ← نیشاپوری (ابو حفص) ۳۹۸
- واسطی ۳۹۸
- واسطی فرغانی (محمد بن موسی ابوبکر) سید ابدال حقیقت ← واسطی ۳۹۸
- هارون، هرون ۳۹۸
- هشام بن عبدان شیرازی ۳۹۹
- هود(ع) ۴۰۰
- یحیی(ع) ۴۰۱
- یعقوب(ع) ۴۰۲
- یوسف بن حسین ابو یعقوب رازی ۴۰۳
- یوسف(ع) ۴۰۴
- یونس(ع) ۴۰۶

فصل پنجم: فرهنگ توضیحی اساطیر ۴۰۸

- آب حیات ۴۰۸
- آتش ابراهیم ← اعلام: ابراهیم ۴۰۹
- آدم و ابلیس ← اعلام: آدم ۴۰۹
- آدم و حوّا ← اعلام: آدم ۴۰۹
- ابلیس ۴۰۹
- ابلیس و آدم ← ابلیس؛ اعلام: آدم ۴۱۳
- اسرافیل ۴۱۳
- اصحاب کهف ۴۱۴
- الحن داود ← اعلام: داود ۴۱۵

- ۴۱۶.....الست
- ۴۱۷.....انجیل عیسی
- ۴۱۹.....انشقاق القمر
- ۴۱۹.....اهرمن
- ۴۲۱.....اهل دوزخ
- ۴۲۲.....بتخانهٔ پارس
- ۴۲۲.....بتخانهٔ آزر ← اعلام: آزر
- ۴۲۲.....براق
- ۴۲۳.....بنی اسرائیل
- ۴۲۳.....بویحیی ← عزرائیل
- ۴۲۳.....پارس
- ۴۲۴.....پول صراط
- ۴۲۵.....پیر کنعان
- ۴۲۵.....پیراهن یوسف ← اعلام: یوسف
- ۴۲۵.....پیر پیغمبران ← اعلام: زکریّا
- ۴۲۶.....تابوت کلیم (موسی)
- ۴۲۶.....تجلی موسی
- ۴۲۸.....ترازو حق
- ۴۲۸.....تکبر ابلیس ← ابلیس
- ۴۲۸.....ثمود
- ۴۲۹.....جام جم
- ۴۳۰.....جام گیتی‌نمای ← جام جم

- ۴۳۰..... جبرئیل
- ۴۳۱..... جبرئیل و فرعون
- ۴۳۱..... چشمه حیات ← آب حیات
- ۴۳۲..... خاتم سلیمان ← اعلام: سلیمان
- ۴۳۲..... خر عیسی ← اعلام: عیسی
- ۴۳۲..... درخت آدم
- ۴۳۳..... دعوی ابلیس ← ابلیس
- ۴۳۴..... رخس
- ۴۳۵..... رستم
- ۴۳۷..... روح القدس ← جبرئیل
- ۴۳۷..... روح در آدم دمیده
- ۴۳۷..... روح عیسی ← اعلام: عیسی
- ۴۳۷..... روز قیامت
- ۴۴۰..... روز ألت ← ألت
- ۴۴۰..... روی آدم ← اعلام: آدم
- ۴۴۰..... زبان موسی
- ۴۴۱..... زمین مقدس
- ۴۴۱..... سایه عنقا ← سیمرغ
- ۴۴۱..... سبا
- ۴۴۲..... سجود بر آدم ← آدم؛ ابلیس
- ۴۴۲..... سدره المنتهی
- ۴۴۳..... سفینه نوح ← اعلام: نوح

- ٤٤٣..... سگ اصحاب كهف
- ٤٤٤..... سوزن عيسى (ع) ← اعلام: عيسى (ع)
- ٤٤٤..... سيصد و نه سال (اصحاب كهف) ← اصحاب كهف
- ٤٤٤..... سيمرغ
- ٤٤٧..... شاهد مصر ← اعلام: يوسف (ع)
- ٤٤٧..... شجر اخضر
- ٤٤٨..... شجر طوبى ← طوبى
- ٤٤٨..... شجرة زيتون
- ٤٤٩..... شجرة طوبى ← طوبى
- ٤٤٩..... شجرة موسى ← شجر اخضر
- ٤٤٩..... طوبى
- ٤٥٠..... طور ← طور سينا
- ٤٥٠..... طور سينا
- ٤٥١..... طور موسى ← طور سينا
- ٤٥١..... طوى موسى ← اعلام: موسى
- ٤٥٢..... ظل طوبى ← طوبى
- ٤٥٢..... ظل عرش ← عرش
- ٤٥٢..... عاد
- ٤٥٣..... عرش
- ٤٥٤..... عرش بلقيس ← اعلام: بلقيس
- ٤٥٥..... عرش حق ← عرش
- ٤٥٥..... عرش مجيد ← عرش

۴۵۵.....	عرش و کرسی ← عرش .....
۴۵۵.....	عزازیل .....
۴۵۵.....	عزرائیل .....
۴۵۷.....	عصاء موسی ← اعلام: موسی .....
۴۵۷.....	عنقاء ← سیمرغ .....
۴۵۷.....	عنقاء قاف ← سیمرغ .....
۴۵۷.....	کفش عیسی ← اعلام: عیسی .....
۴۵۷.....	عیسی و مریم ← اعلام: عیسی .....
۴۵۷.....	مأجوج .....
۴۵۹.....	معجزه هدهد ← هدهد سلیمان .....
۴۵۹.....	وادی مقدّس .....
۴۶۰.....	وادی مدین ← وادی مقدّس .....
۴۶۰.....	هاروت و ماروت .....
۴۶۲.....	هدهد سلیمان .....
۴۶۳.....	هفت گانه عالم ← اصحاب کهف .....
۴۶۴.....	هما .....
۴۶۵.....	یأجوج ← مأجوج .....
۴۶۵.....	ید بیضا .....
۴۶۵.....	یزدان .....
۴۶۷.....	فهرست منابع .....

پیشگفتار

۱. تعریف مسئله یا بیان مشکل

در سال ۱۹۶۶، چاپ نخست کتاب «شرح شطحیات» که به دست پروفیسور هانری کورین تصحیح شده بود، به وسیله «بخش ایران‌شناسی انجمن ایران و فرانسه» در تهران، «انجمن تحقیقات ایرانی دانشگاه پاریس» و «کتابخانه J.Maisonneuve» در پاریس منتشر گردید. پروفیسور کورین با زحمت فراوان و علاقه‌ای مثال‌زدنی به تصحیح این کتاب مبادرت ورزید و این اثر ارزنده را که تا آن روز مهجور مانده بود، احیا کرد. (ر. ک. شرح شطحیات، مقدمه مصحح، ص ۷ به بعد)

کورین پس از اتمام کار، فهرستی از نام‌ها و اصطلاحات به کار رفته در متن به پایان کتاب افزود. اما به رغم تلاش فراوان جناب کورین برای ارائه فهرستی مفید، با اینکه تهیه آن به گفته خود او زحمت زیادی برده است، معایب و نقایص بسیاری نیز دارد. این فهرست که در چاپ فعلی، ۶۶ صفحه است، فاقد هرگونه توضیح بوده، تنها برای یافتن واژگان در صفحات ذکر شده کاربرد دارد. همچنین تمام مدخل‌های موجود در فهرست به صورت تفکیک‌نشده در یک جا جمع شده‌اند. از سوی دیگر با توجه به وسعت کاربرد آیات قرآن و احادیث و نیز حجم وسیع شخصیت‌ها و موضوعات اساطیری و همچنین تعداد بسیار مشایخی که روزبهان در این کتاب بدانها اشاره کرده است، تنظیم فهرستی از آیات و احادیث به همراه نشانی آنها و همچنین تهیه فرهنگی توضیحی از اعلام و اساطیر این کتاب امری الزامی می‌نمود. بنابراین در این رساله سعی شد نخست مدخلها بر اساس موضوع از یکدیگر تفکیک شوند و سپس فرهنگی